

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNE

Fakulta sociálních štúdií

Katedra sociológie

Anthony Giddens: Dôsledky modernity

Príprava na prezentáciu do kurzu Úvod do politickej sociológie (SOC 137)

Vypracoval: **Ivan Kováčik** (UČO 144001)

Sociológia - Medzinárodné vzťahy

bakalárske (prezenčné) štúdium

V Brne, 20. 3. 2006

Zdroj: Giddens, A. 1998. *Dôsledky modernity*. Praha: SLON (Kap. II. S. 55-73).

1. Úvod

Anthony Giddens sa v druhej kapitole svojej knihy *Dôsledky modernity* zaoberá konceptom modernity a fenoménom moderného(národného) štátu. Zavádza štyri dimenzie modernity a tieto dimenzie sa snaží podrobnejšie analyzovať ako aj uviesť do vzájomného vzťahu. Definuje dimenzie modernity ako sú kapitalizmus, industrializmus, dohľad alebo kontrola spoločnosti(surveillance) a kontrolu prostriedkov násilia. Tieto dimenzie aplikuje na moderný štát a uvádza rozdiely, ktoré sú zreteľné oproti predmodernému štátu.

Ďalším fenoménom, ktorým sa zaoberá je globalizácia modernity a to ako sa modernita globalizuje. Uvádza aj dve teoretické perspektívy, ktoré sa globalizáciou zaoberajú z pohľadu štúdia medzinárodných vzťahov. Jednou z týchto perspektív je podľa Giddensa literatúra z odboru o medzinárodných vzťahoch (kde si však nevšima viaceré teoretické smery v rámci tejto disciplíny) a ďalšou perspektívou je teória svetového systému (World-System theory) Immanuela Wallersteina. Nakoniec sa zaoberá štyrmi dimenziami globalizácie, ktoré sú podľa neho: svetová kapitalistická ekonomika, systém národných štátov, svetový vojenský poriadok a medzinárodná deľba práce.

2. Inštitucionálne dimenzie modernity

Podľa A. Giddensa je súčasná diskusia o tom, či sú moderné inštitúcie kapitalistické alebo industriálne, založená na chybných predpokladoch. Chybné je najmä to, že buď sa chápe industrializmus ako subtyp kapitalizmu alebo naopak, kapitalizmus ako subtyp industrializmu. Giddens doporučuje nazerať na kapitalizmus aj na industrializmus ako na dva rozličné „organizačné zhluky“ alebo aj ako na rozmery obsiahnuté v inštitúciách modernity.

A preto prichádza s vlastnou definíciou oboch pojmov:

Kapitalizmus vidí ako systém produkcie tovaru, založenom na vzťahu medzi súkromným vlastníctvom kapitálu a medzi nemajetnou pracou („námezdní práce“). Tento vzťah je hlavnou osou pre triedny systém. Kapitalistický podnik závisí na produkcii pre konkurenčné trhy a ceny dávajú rovnakou mierou signály investorom, výrobcom a spotrebiteľom.

Industrializmus¹ definuje ako používanie neživých zdrojov materiálnej sily vo výrobe tovaru, ktoré je spojené s ústrednou úlohou strojov vo výrobnom procese. „Stroj“ môže byť definovaný ako dielo, ktoré vykonáva dané úlohy tým, že využíva zdroje tejto sily ako prostriedok pre svoje fungovanie. Pričom priemyselné by nemalo byť chápané v úzkom

¹ Industrializmus tu vyjadruje všeobecný vzťah k prírode a k prostriedkom a pomerom jednaní.

zmysle ako obraz, ktorý sa nám vybaví pri spojení s pojmom „priemyselná revolúcia“. A to ako predstavu uhlia, parnej sily a ťažkých strojov. Giddens zdôrazňuje, že by sa nemalo zabúdať na zariadenia špičkovej technológie, závislé na elektrickej energii ako domáce spotrebiče, počítače, sofistikované prístroje atď. Takýto priemyselný rozvoj už neovplyvňuje iba pracovné miesta, ale aj dopravu, komunikáciu či život v spoločnosti.

Kapitalistické spoločnosti vníma ako zvláštny subtyp moderných spoločností, ktoré majú špecifické inštitucionálne rysy:

a, súťaživá a expanzívna povaha kapitalistického podniku vedie k stavu, kedy sa technická inovácia stáva trvalým a prevládajúcim javom

b, ekonomika je izolovaná od ostatných oblastí spoločnosti, hlavne od politických inštitúcií. Ekonomické inštitúcie majú prevahu nad ostatnými: dôvodom je pretrvávajúca inovácia v ekonomickej sfére.

c, oddelenie politiky od ekonomiky, ktoré je založené na význačnosti súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov

d, autonómia štátu je podmienená (aj keď nie nejakou silne determinovaná) jeho oporou v akumulácii kapitálu, ktorého kontrola nie je vôbec úplná

Ďalej sa snaží odpovedať na otázku, prečo je kapitalistická spoločnosť spoločnosťou a argumentuje tým, že kapitalistická spoločnosť je spoločnosťou, lebo je národným štátom. A to aj napriek faktu, že kapitalizmus má od počiatku medzinárodný charakter. Neznamená to samozrejme, že každý moderný(národný) štát je kapitalistický. Ale znamená to, že môžeme skúmať kapitalistickú spoločnosť ako spoločnosť práve vďaka tomu, že sa tvorí v rámci národného štátu.

Charakteristika národného štátu musí byť oddelená od charakteristiky kapitalizmu ako aj industrializmu. Predmoderné štáty nemali ani zďaleka takú administratívnu koordináciu, ktorá sa rozvinula v modernom štáte. Táto koordinácia je závislá najmä na rozvoji schopnosti dohľadu. Aparáty dohľadu sú spojené (podobne ako aj kapitalizmus alebo industrializmus) s rozvojom modernity a týkajú sa kontroly činnosti príslušného obyvateľstva na určitom území v politickej (verejnej) sféry. Táto kontrola môže byť jednak priama (kontrola v rôznych inštitúciách ako v školách, väzniciach, pracoviskách(viz Foucault)) alebo aj nepriama v podobe kontroly informácií.

Ďalšou dôležitou dimenziou modernity je kontrola prostriedkov násilia v rámci určitého územia. Monopol na prostriedky násilia je príznačný práve pre moderný štát. V tradičnom predmodernom štáte sa nemohol s určitosťou panovník oprieť o stálu a lojálnu armádu, ale musel sa spoliehať napríklad na pomoc šľachty, pričom sa takáto pomoc mohla

ľahko proti panovníkovi alebo proti vládnej skupine obrátiť. Zmena, ktorá sa udiala v prospech moderného štátu na kontrolu prostriedkov násilia, viedla aj k zmene charakteru vojny. Tento charakter sa menil z lokálnej vojny v dobe tradičných štátov, cez vojny totálne v dobe moderných štátov až po súčasný jadrový vek. Podľa Clausewitza, ktorý je klasickým tlmočníkom vzťahu medzi vojnou a národným štátom v 19. storočí, je vojna iba pokračovaním diplomacie inými prostriedkami, v prípade keď obyčajné vyjednávanie alebo iné prostriedky presvedčovania medzi štátmi zlyhajú. Totálna vojna však spochybnila použitie vojny ako politického nástroja, pretože utrpenie na oboch stranách ďaleko presahuje akékoľvek možné diplomatické zisky, ktoré by použitím vojny mohli byť dosiahnuté. Nebezpečenstvo atómovej vojny tento fakt ešte viac zvýraznilo.

Ďalej Giddens ilustruje niektoré vzťahy, ktoré spája jednotlivé inštitucionálne dimenzie. Napríklad dôležitým spojovacím bodom medzi kapitalizmom a industrializmom bola komodifikácia² pracovnej sily. Uvádza aj tri podmienky zdroja dynamiky modernity a podnecovania k historickým prechodom: časopriestorové rozpojenie, vyvážovanie, reflexivita.

3. Globalizácia modernity

Modernita je podľa Giddensa bytostne globalizujúca, čo sa stáva zrejme hlavne pri pohľade na niektoré základné charakteristiky moderných inštitúcií, ktoré zahŕňajú hlavne ich vyvážovanie a reflexivitu.

Globalizáciu definuje ako zintenzívnenie celosvetových sociálnych vzťahov, ktoré spájajú vzdialené lokality takým spôsobom, že lokálne udalosti sú formované udalosťami odohrávajúcimi sa na vzdialenom mieste a naopak (dialektický proces).

V podmienkach zrýchľujúcej sa globalizácie sa národný štát stáva „príliš malý pri riešení veľkých životných problémov a príliš veľký pri riešení malých životných problémov“.

4. Dve teoretické perspektívy

Giddens popisuje dve teoretické perspektívy, v ktorých je zreteľná diskusia o globalizácii a ktoré sa dajú od seba zreteľne odlíšiť. Jednou z týchto perspektív je literatúra zaoberajúca sa štúdiom medzinárodných vzťahov(A), ďalšou je teória svetového systému I. Wallersteina(B).

² Komodifikácia – proces, v ktorom sa z vecí, činností, schopností stávajú predmety výmeny(směny).

A, Teoretici medzinárodných vzťahov sa charakteristicky zameriavajú na systém národných štátov, ktorého počiatky vidia v Európe, odkiaľ sa rozšíril do celého sveta. Národné štáty sú chápané ako aktéri, ktorí sa vzájomne stretávajú v medzinárodnej aréne spolu s ďalšími organizáciami medzinárodného (transnational) charakteru. Hoci existuje mnoho rozličných teoretických pozícií v rámci tohto odboru, pohľad na globalizáciu je v analýzach mnohých autorov podobný. Suverénne štáty sa objavujú ako oddelené entity, ktoré následne vytvárajú globálny systém národných štátov, vyvíjajúcich sa s rastúcou mierou štruktúry vzájomnej závislosti(interdependencie). Podľa Giddensa chápanie štátov ako aktérov sťažuje študovať sociálne väzby, ktoré idú naprieč systémom národných štátov.

B, Postoj teórie svetového systému sa odlišuje od postoja medzinárodných vzťahov. Wallerstein odkazuje na „svetovú ekonomiku“ ako na sieť ekonomických spojení pokrývajúcich geograficky rozsiahlu oblasť. Vznik kapitalizmu, ako ho analyzuje Wallerstein, vedie k celkom odlišnému typu usporiadania, po prvý krát skutočne globálnemu v jeho rozsahu, a založenom viac na ekonomickej sile ako na politickej. Toto usporiadanie nazýva „Svetovou kapitalistickou ekonomikou“ a definuje ju ako ekonomiku, ktorá je integrovaná pomocou obchodných a výrobných spojení, nie nejakým politickým centrom. Samozrejme súčasne existuje množstvo politických centier v podobe národných štátov. Moderný svetový systém je však rozdelený do troch častí: na jadro, poloperifériu a perifériu, ktorých zemepisná lokalizácia sa však v čase môže meniť. Kapitalizmus bol od počiatku záležitosťou svetovej ekonomiky a nie národných štátov. Kapitál nikdy nedovolil, aby jeho aspirácie boli determinované národnými hranicami. Kapitalizmus mal práve preto taký podstatný globalizujúci účinok práve preto, že je založený na ekonomickom a nie na politickom usporiadaní. Na konci 20. storočia kolonializmus úplne vymizol, ale svetová kapitalistická ekonomika ďalej zapríčiňuje obrovské nerovnosti medzi jadrom, poloperifériou a perifériou. Giddens pozitívne hodnotí, že sa Wallerstein neorientoval iba na „endogénne (vnútorné) modely“ sociálnej zmeny. Upozorňuje však aj na niektoré nedostatky. Jedným je to, že Wallerstein vidí iba jednu inštitucionálnu dimenziu(kapitalizmus) zapríčiňujúcu moderné transformácie. Ďalším nedostatkom je zameriavanie sa iba na ekonomickú stránku, pričom zanedbáva politické rozdiely, ktoré niekedy nemajú s ekonomikou žiadnu exaktnú súvislosť.

5. Dimenzie globalizácie

Rovnako ako pri dimenziách modernity zavádza Giddens aj štyri dimenzie globalizácie. Okrem svetovej kapitalistickej ekonomiky vidí aj ďalšie dimenzie, ktoré

utvárajú podobu globalizácie. Medzi tieto patria: systém národných štátov, svetový vojenský poriadok (řád) a medzinárodná deľba práce.

Národné štáty predstavujú hlavných aktérov globálneho politického zriadenia. Ich vzájomné vzťahy sú usporiadané reflexívne: to znamená, že namiesto „hraničných oblastí“, ktoré boli typické pre tradičné štáty, sa ustanovili „štátne hranice“ uznané ďalšími štátmi. To je jeden z predpokladov medzinárodných vzťahov, bez ktorého by nemohli fungovať. Jedným aspektom dialektickej povahy globalizácie je „tlak a ťah“ medzi tendenciami k centralizácií. Reflexivita systému štátov na jednej strane a suverenita konkrétneho štátu na strane druhej.

Svetový vojenský poriadok by nebol možný bez industrializácie vojny, ktorá viedla aj k zrýchlenému toku zbraní, zmene vojenskej organizácie a k utváraniu aliancií medzi štátmi. Globalizácia vojenskej sily sa netýkala iba zbraňových systémov a aliancií, ale aj samotnej vojny(2. sv. vojna). V súčasnom jadrovom veku už nie je predstaviteľný skutočne celosvetový konflikt podobný 2. sv. vojne, to však nebráni vedeniu tzv. koordinovaných vojen v okrajových oblastiach(perifériách).

Priemyselný rozvoj viedol k ďalšiemu fenoménu a to k rozšíreniu celosvetovej deľby práce. To napomohlo pohybu celosvetového rozdelenia výroby a k diferenciacii viacej a menej priemyselných oblastí sveta. Moderný priemysel má za následok, že deľba práce nie je len na úrovni pracovných úloh, ale aj na regionálnej úrovni(typ priemyslu, kvalifikácia, ťažba surovín).

Rozšírením industrializmu a strojovej techniky sa mení vzťah medzi sociálnou organizáciou ľudí a prostredím; a vytvára sa „jeden svet“, v ktorom dochádza k aktuálnym alebo potencionálnym škodlivým zmenám životného prostredia, ktoré postihujú každého na tejto Zemi.

Jeden z najdôležitejších účinkov industrializmu je transformácia komunikačných technológií, ktorá viedla ku kultúrnej globalizácii. Globálne rozšírenie inštitúcií modernity by nebolo možné, keby neexistovalo zdieľané poznanie predstavované „správami“. To znamená, že jednotlivci, ktorí sú od seba vzdialení, majú súbežný a priamy prístup k informáciám.

Odkaz na životopisy:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Clausewitz>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Giddens>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Wallerstein>